

İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİNDE MÜSTEŞARLIK SORUNU

Koray ERGİN*

Öz

1908 yılında 2.Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İttihat ve Terakki, yönetimi ele geçirme konusunda önemli bir fırsat yakalamıştı. Özellikle, 31 Mart Vakası'yla bu fırsat daha olası bir hale gelmişti. Ancak, İttihatçıların doğrudan yönetimi ele geçirebilecek belli bir altyapıları henüz oluşmamıştı. Bürokratik anlayıştan yoksundular. Genç ve tecrübesizdiler. Bu yüzden iktidarı doğrudan yönetebilecek güçleri yoktu. Ama iktidardan da vazgeçmek istemiyorlardı. Ülke yönetiminde söz sahibi olmak istiyorlardı. Bunun için hükümeti dışarıdan denetleme yoluyla dolaylı bir şekilde yönetmeyi amaçlıyorlardı. Bu amaç uğrunda attıkları ilk adım, siyasi müsteşarlık girişimiydi. İttihatçılar; siyasi müsteşarlık yoluyla hem tecrübe kazanacaklardı, hem de iktidar üzerinde dolaylı da olsa denetim sağlayacaklardı. Meclis içinden nezaretlere müsteşarlar tayin edilecek, bu müsteşarlar bilgi ve deneyim kazanarak ileride kazandıkları bu bilgi ve deneyim sayesinde ülkeyi doğrudan yönetebileceklerdi. Ancak müsteşarlık konusu uzun görüşmelerden sonra bir krize dönüşmüş, mecliste yapılan oylamada sonuç alınamamış, itttihatçılar bu girişimlerinde başarısız olmuşlardı. Müsteşarlık meselesinde başarısız olsalar da iktidardan vazgeçmeyi düşünmeyen İttihatçılar, daha sonradan iki önemli üyesini kabineye sokarak siyasi konumlarını güçlendirmişlerdi.

Anahtar Kelimeler

İttihat ve Terakki, Müsteşarlık, Denetleme, Meclis

THE ISSUE OF UNDERSECRETARY IN THE PERIOD OF İTTİHAT AND TERAKKI (THE PARTY OF UNION AND PROGRESS)

Abstract

The Committee of Union and Progress took great opportunity to take over the management in 1908, with the Declaration of the second Constitution. In particular, this opportunity became more achievable by the 31 March incident. However, a fundamental basis had not yet occurred for the Unionists to take over the management. They were deficient in bureaucratic percipience. They were young and inexperienced. That's why they didn't have the direct capacity to manage the power. However they did not want to abdicate the power. They wanted to have voice in the management of the country. For this reason, they intended to manage the government by supervising from outside. The first step for this purpose, was an attempt for the political undersecretary. Hence, the unionists

would be able to both gain experience and would have control over the government indirectly. They were going to appoint the undersecretaries from the assembly to supervise and therefore, these undersecretaries were going to gain experience and knowledge. Thanks to this knowledge and experience, they would be able to manage the government directly in the future.

However, the issue of undersecretary turned into a crisis after long discussions, unionists could not get a result after voting in the parliament and they were unable to succeed by this attempt. Even if they failed in the issue of undersecretary, the unionists who didn't back down from their idea to take over the government, placed two of their important members in the cabinet, hence they strengthened their political positions.

Keywords

Union and Progress, Undersecretary, Control, Parliament

GİRİŞ

1908 yılında Meşrutiyet ikinci kez ilan edilmişti. Meşrutiyetin ikinci kez ilanında, hiç kuşkusuz İttihat ve Terakki önemli bir rol oynamıştı. II. Meşrutiyet, II. Abdülhamid'in uygulamış olduğu politikalara bir tepkinin sonucuydu. Bu politikalara tepki olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1889 yılından itibaren örgütlü bir şekilde mücadele vermişti. Bu anlamda Meşrutiyet'in ilanı aslında bu örgütlü mücadelenin başarıyla sonuçlanması anlamına da geliyordu. İttihatçılar zor ve uzun süren büyük bir çalışmanın ardından amaçlarına ulaşmışlardı.¹ II. Meşrutiyet ilan edilmişti ama bu sefer de ülkeyi kimin yöneteceği konusu büyük bir sorundu. Ülkede iktidar tartışmaları yaşanmaya başlamıştı. İttihat ve Terakki, ülke yönetiminde söz sahibi olmak istiyordu. Bunun için büyük bir mücadele daha vermesi gerekiyordu. Çünkü 1908 yılında meşrutiyetin ilan edilmiş olması, itttihatçıların iktidarı ele geçirdiği anlamına gelmiyordu. Meşrutiyet onların girişimiyle ilan edilmiş gibi gözükse de resmi anlamda Meşrutiyeti Sultan II. Abdülhamid ilan etmişti.² İttihatçılar meşrutî rejim karşısında en büyük engel olarak gördükleri II. Abdülhamid'i yönetimden uzaklaştırarak, ülke yönetimini ele geçirmek istiyorlardı. Bunun için bir fırsat kolluyorlardı. İttihatçılar için bu fırsat, "31 Mart Olayı"³ ile ortaya çıktı. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra, 27 Nisan 1909 günü II. Abdülhamid İttihatçılar tarafından tahttan indirildi ve Selanik'e gönderildi. Bu olayla birlikte, İttihatçılar yönetimi ele geçirme konusunda büyük bir fırsat yakaladı ve 31 Mart Olayı'ndan sonra yönetimde söz sahibi olmaya başladılar. 1913 yılına kadar geçen süre, İttihatçılar için "iktidarı denetleme dönemi" olarak adlandırılmıştı. Çünkü denetleme dönemi olarak bilinen bu dönemde, cemiyet doğrudan ön plana çıkmamış, siyasi iktidarı üzerine almadan, dolaylı yollardan ülkeye egemen olmaya ve ülkeyi perde arkasından yönetmeye çalışmışlardı.⁴ Aslında İttihatçılar, Hüseyin Cahit'in ifadesiyle, meşrutiyetin ilanından sonra önemli bir mevki elde etmelerine rağmen, gerçek anlamda memlekete hakim değillerdi ve hakim olmayı da düşünmüyorlardı.⁵ Çünkü bu dönemde ülke yönetimine ilişkin ne planları ne de programları vardı.⁶ Yönetim konusunda deneyimden yoksundular. Ülkeyi yönetebilecek bürokratik anlamda belli

* Okutman, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Öğretim Elemanı, Antalya/Türkiye. korayergin@akdeniz.edu.tr

¹ Ahmet Mehmetefendioğlu, "İttihat ve Terakki ve Siyasi Müsteşarlıklar", *Toplumsal Tarih*, Sayı 43, 1997, Ankara, s. 32.

² Sina Akşin, "İttihat ve Terakki", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yay., 1985, s. 1422.

³ Bu olay için geniş bilgi bkz. Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Yay., Ankara, 2015, bkz. Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

⁴ Akşin, agm., s. 1422.

⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Talat Paşa", *Yedigün Neşriyatı*, 1943, s. 33.

⁶ Mehmetefendioğlu, agm., s. 32.

bir alt yapıları yoktu. Resmi hükümet işleri hakkında hiçbir fikir ve tecrübeleri olmadığı için, birdenbire hükümet teşkil etseler, ne yapacaklarını, idare mekanizmasını nasıl yürüteceklerini bilmiyorlardı.⁷ İşte bu gibi sebeplerden dolayı, 1913 yılına kadar hükümet dışında kalmayı, hükümeti dışarıdan denetleyerek, yönetimde söz sahibi olmayı istiyorlardı. Ancak bu durum, II. Meşrutiyetten sonra kurulan hükümetlerle, ittihatçılar arasında büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştu. Özellikle, Kamil Paşa hükümetiyle bu durum daha belirgin bir şekilde hissedilmişti.⁸

İttihat ve Terakki, Sadrazam Kamil Paşa'yı yönetimde tek başına bırakmamakta ısrarlıydı. İktidara ortak olduğunu hissettirmişti. Bâb-ı Âli paşalarının gözündeki çocuk olarak görülen ittihatçılar, paşaları sıkıştırmaya ve rahat bırakmamaya kararlıydılar. Bundan sonra siyasi mücadele cemiyet, sadrazam ve hükümet arasında gelişmişti.⁹ Özellikle, bu mücadele için 31 Mart Olayı bir dönüm noktası olmuştu. Hüseyin Cahit'in de dediği gibi, 31 Mart Olayı, aslında ittihatçıların yönetimi ele geçirmesi için büyük bir fırsattı. İttihatçı kadroların iktidara gelmesi artık zorunluydu. Çünkü, bu dönemde İttihatçılar ülkeye daha sağlam bir şekilde hâkim olmuşlardı.¹⁰ Aslında, 31 Mart Olayı'nın bir amacı da, İttihatçıları İstanbul'dan uzaklaştırmak, İttihat ve Terakki'nin egemenliğine son vererek, meclisi ve iktidarı onun denetiminden çıkarmak ve İttihat ve Terakki'nin yönetimdeki baskısını azaltmaktı.¹¹ Ancak, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra bu pek mümkün olmamıştı. Çünkü İttihatçılar, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle, iktidarı ele geçirme yolunda önemli bir adım atmışlardı. Daha önce de belirtildiği üzere İttihatçılar, doğrudan değil ama dolaylı bir şekilde, dışarıdan denetleme yoluyla, yönetimi etkileri altına almayı başarmışlardı.¹²

A. MÜSTEŞARLIK KRİZİ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke yönetimini doğrudan üstlenemeyip, perde arkasında kalan İttihat ve Terakki'nin, ülke yönetimine ortak olma ve yönetimi ele geçirme yolundaki ilk girişimi, siyasi müsteşarlıkların oluşturulmasıydı.¹³ Bu düşünce ilk olarak, 31 Mart Olayı'ndan sonra göreve gelen Tefik Paşa hükümetinde gündeme gelmişti ve İttihatçıların sivil ka-

⁷ Yalçın, age., s. 34.

⁸ Mehmetefendioğlu, age., s. 32.

⁹ Akşin, agm., s. 1424.

¹⁰ Fatih Mehmet Sancar, II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Millî Hâkimiyet Düşüncesinin Gelişmesi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 86.

¹¹ Akşin, agm., s. 1424.

¹² Akşin, agm., s. 1426.

¹³ Ahmet Mehmetefendioğlu, İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 67.

nağı tarafından desteklenmişti. Ancak Merkez-i Umumi ve ordu tarafından çok destek görmemişti.¹⁴ Özellikle Mahmut şevket Paşa, çoluk ocuk olarak tanımladığı. İttihatçıların, lke yönetiminde söz sahibi olması fikrine sıcak bakmamıştı.¹⁵ Hatta İttihatçılarla görüşerek onların desteğini almaya çalışmıştı. Bu düşüncenin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştı.¹⁶ İttihatçılar, 31 Mart Olayı'ndan sonra iktidarı tam anlamıyla kontrol altına alamayınca, kendi ilerinden gelebilecek tepkileri önlemek hem de iktidar deneyimi sağlamak amacıyla böyle bir düşünce içersinde olmuşlardı.¹⁷ Ayrıca İttihatçılar, idare mekanizmasını bilen ve hükümet işlerini ele alabilecek gençler yetiştirmek düşüncesiyle de, parlamento içinden nezaretlere müsteşarlar tayin etmeyi düşünmüşlerdi.¹⁸ Devrim taraflısı gençlerin hiçbiri eski yönetimde işbaşına geçmediği için, bunlara bilgi ve tecrübe sağlamak gerekiyordu ki iş başına gelebilsinler. Bakanların yanında birer “siyasal danışman” olarak görev yapmaları planlanmış; bu kişiler bakanlar kuruluna katılacak devletin yüksek yönetimi üzerine, bilgi ve deneyim kazanacak ve bu sayede yeni kişiler yetişecekti.¹⁹ Böylece eski devir ricaline olan ihtiyaç ortadan kalkacak, Genç Türkler zaferlerine bütün bakanlıklara kendi adamlarını getirerek talandıracaktı. Aynı zamanda toyluk ve tecrbesizliklerini bürokraside müsteşar olarak geçirecekleri iki yılda atıp daha sonra nazır olarak göreve geldiklerinde daha başarılı olacaktı. Bu düşünceyi ortaya atan kişi Ahmet Rıza Bey'di.²⁰ Ahmet Rıza Bey'in böyle bir düşünceye sahip olmasında, Alman elçisi Baron Marshall'la yaptığı konuşma etkili olmuştu. Alman elçisi kendisine, Meşrutiyet inkılbını İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiğini ancak ülkeyi başkalarının yönettiğini ve devlet idaresinde neden yer almıyorsunuz demesi zerine, Ahmet Rıza bunu İttihatçıların nde gelenlerine aktarmış, İttihatçıların tecrübe kazanmaları için, müsteşar olmaları yönünde görüş bildirmişti.²¹ Ahmet Rıza'nın bu görüşünü dile getirmesi zerine, Cavit ve Talat Beyler, Mahmut şevket Paşa'yla görüşmüş; ancak destek bulamamışlardı. şevket Paşa, bunu “toyca bir heves” olarak değerlendirmiş ve ciddiye almamıştı.²² Mahmut şevket Paşa'nın dışında, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve hükümet üyelerinin büyük bir kısmı da bu olaya olumsuz yaklaşmışlardı.²³ Hüseyin Hilmi Paşa mebusların müsteşar

¹⁴ Mehmetefendioğlu, agm., s. 33.

¹⁵ Mehmetefendioğlu, *İkinci Meşrutiyet*, s. 68.

¹⁶ Mehmetefendioğlu, agm., s. 33.

¹⁷ Sancar, age., s. 86.

¹⁸ Yalçın, age., s. 37.

¹⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, (Haz: Rauf Mutluay), İşbankası Kültür Yay., İstanbul, 1976, s. 127.

²⁰ Abdülhamid Kırmızı, *Avlonyalı Ferit Paşa*, Klasik Yay., İstanbul, 2014, s. 413.

²¹ Nazmi, Eroğlu, *Fırtınalı Günlerin nl Maliye Nazırını Cavid Bey*, Birharf Yay., İstanbul, 2006, s. 37.

²² Sina Akşın, *Jn Türkler ve İttihat ve Terakki*, Imge Kitapevi, Ankara, 2014, s. 269.

²³ Mehmetefendioğlu, agm., s. 37.

olarak görev yapması sıkıntılı olur düşüncesiyle karşı çıkmıştı.²⁴ Bakanların da içinde olduğu eskiler, birleşik bir cephe olarak, açıktan olmasa da sinsice bu tasarıya tepki göstermişlerdi.²⁵

Müsteşarlık meselesi sadece sadrazam, hükümet üyeleri ve mecliste gündeme gelmemiş; o dönemin önemli gazetelerinde yer bulmuştu. Özellikle; İttihatçıların önemli isimlerinden, Hüseyin Cahit, bu konuyu kendi gazetesi olan Tanin'de sık sık gündeme getirmişti. Tanin gazetesinde bu konuyla ilgili yazılar yazılmıştı.²⁶ Bu gazetelerin çoğunda müsteşarlıkla ilgili yaşanan durum ve gelinen nokta açıkça kamuoyuna aktarılmıştı. İttihatçılara yakınlığı ile bilinen gazeteler müsteşarlığın gerekliliği üzerine yazılar kaleme almıştı. Hüseyin Cahit; hem tecrübe kazanmak, hem de hükümeti denetim altında tutmak için böyle bir oluşumun gerekli olduğunu dile getiriyordu. Yeni müsteşarların, Meclis-i Mebusan azalarından seçileceğini, meclis-i vükelada hazır bulunacağını ve heyet-i vükelanın mesuliyetine iştirak edeceğini söylüyordu.²⁷ Bedii Nuri yine Tanin gazetesinde buna benzer düşüncelerini dile getiriyordu. Bedii Nuri, bu konuyla ilgili çok yazılar yazıldığını ve münakaşalar yapıldığını vurguluyordu. Müsteşarlık meselesinin, bizde faydalı olup olmayacağına yönelik tartışmaların yapıldığını söylüyordu. O da Hüseyin Cahit gibi genç ve faal olan kişilerin memuriyette herhangi bir tecrübeye sahip olmadığı için, bu kişilerin müsteşarlık sıfatıyla tecrübe sahibi olacaklarını dile getiriyordu. Müsteşarlığın amacının birbirine muhalif olan iki kuvvetin; yani muhafazakarlar ile yenilikçilerin, iştirakini temin etmek olduğunu diğer bir deyişle, ortak bir noktada buluşacaklarını ifade ediyordu. Bedii Nuri, ayrıca müsteşarlığın bu kişilerin görevini yerine getirmesini kolaylaştıracağını belirtiyordu. Son olarak, memleketin meşrutiyetsiz yaşaması ne kadar imkansız ise, bu yeni kafalama ihtiyacı da o kadar gereklidir diyordu.²⁸ Hüseyin Cahit başka bir yazısında, meşrutiyetin ilanıyla birlikte Mebusan Meclisi'nin tek bir kuvvet olduğunu; ancak bu olaydan sonra yeni bir kuvvetin de ortaya çıkmaya başladığını söyleyerek, hükümetin meclise karşı ses çıkaramadığını, siyasilerin tutumundan dolayı meclisin tek kuvvet olduğunu, bunun için kuvvete karşı ancak ittihat ile yani birleşme ile karşı konulabileceğini dile getiriyordu.²⁹ Müsteşarlık meselesi sadece İttihatçı gazetelerde değil, muhalif basında da yer bulmuştu. Ebuziya yazdığı yazıda "müsteşarlık meselesinin meclis ile hükümet

²⁴ Eroğlu, age., s. 37.

²⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal*, s. 127-128.

²⁶ Bunun için bkz. Hüseyin Cahit, "Şek-i Hükümet", *Tanin*, 16 Mayıs 1325, Bedii Nuri, "Şah ve Müsteşarlar", *Tanin*, 10 Mayıs 1325.

²⁷ Hüseyin Cahit, "Müsteşarlık Meselesi", *Tanin*, 6 Mayıs 1325, (19 Mayıs 1919).

²⁸ Bedii Nuri, "Müsteşarlıklar Meselesi", *Tanin*, 9 Mayıs 1325. (22 Mayıs 1909).

²⁹ Hüseyin Cahit, "İki Kuvvet", *Tanin*, 21 Mayıs 1325, (3 Haziran 1909).

arasında önemli bir sorun olduğunu, asıl meselenin müsteşarların tayinindeki maksat ile tayinin şeklinin olduğunu vurguluyordu. Bu müsteşarların diğer müsteşarlarla kıyaslanamayacağını, bunların birer nazır gibi görev yapacağını söylüyordu. Ayrıca, bu müsteşarların meclis-i vükelaya dahil olarak görüş beyan edeceklerini yani kabineye ortak olacaklarını dile getirecek” tepki gösteriyordu.³⁰

B. MECLİSTEKİ GÖRÜŞMELER

Müsteşarlık meselesi, 6 Mayıs 1909 yılında ikinci kez göreve gelen, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde ciddi bir şekilde ele alındı. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti İttihatçılara yakınlığı ile bilinen bir hükümetti. Hüseyin Hilmi Paşa 31 Mart Olayından sonra, İttihatçıların desteği ile sadrazamlığa gelmişti.³¹ Hükümet, programı ve şekli itibariyle, İttihat ve Terakki yanlısıydı. ³² Hüseyin Hilmi Paşa, 11 Mayıs 1325 (24 Mayıs 1909) tarihinde mecliste parti programını okurken yapmış olduğu konuşmasında, 31 Mart Olayı’ndan bahsetmiş, bu olayın vahametini dile getirmiş ve Kanun-i Esasiye önem verdiklerini, hareket noktalarının anayasa olduğunu ve vatanın fedakarlık yapmamıza muhtaç olduğunu, söylemişti.³³ İttihatçıların desteği ile hükümet kuran Hüseyin Hilmi Paşa, başta da belirtildiği gibi, müsteşarlık meselesine çok sıcak bakmamıştı. Ancak, İttihatçıların baskısı üzerine Hüseyin Hilmi Paşa, 18 Mayıs 1325 tarihinde, Meclis-i Mebusan’a bir tezkere vererek, Kanun-i Esasi’nin 67. Maddesinin değiştirilmesini istemişti. Bunu müsteşarlıkların oluşturulması için talep etmişti.³⁴ 67. Madde önemliydi ve mebusların müsteşar olabilmesi için değiştirilmesi gerekiyordu. Çünkü bu maddeye göre bir mebus, hiçbir zaman devletle ilgili bir başka görev alamazdı. Bir mebusun, nazır olması mümkündü ama devlet memurları ancak istifa ederek mebus olabilirdi.³⁵ 67. Maddeye göre mebuslukla bağdaşabilen tek memurluk vekillikti.³⁶ Bu yüzden, 67. maddenin değişmesi gerekiyordu. Kanun-i Esasi’nin 67. maddesi şu şekildeydi: “Heyet-i Mebusan azalığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat vükeladan, intihab olunanların azalığı mücazdır ve sair memurinden biri mebusluğa intihab olunur ise kabul edip etmemek yed-i ihtiyarındadır. Fakat kabul

³⁰ Ebuzya, “Müsteşarlar Meselesi”, Tasvir-i Efkar, 22 Mayıs 1325, (4 Haziran 1909).

³¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul, 2011, s.85.

³² Geniş bilgi için bkz. İhsan Güneş, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Hükümetler*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2012, s. 93-104.

³³ MMZC, İ. S:1, İ: 78, s. 635-636.

³⁴ MMZC, İ. S:1, İ: 84, s. 97.

³⁵ Feroz Ahmed, *İttihat ve Terakki*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013, s. 73-74.

³⁶ Akşin, age., s. 270.

ettiği halde memuriyetinden infisal eder.”³⁷ Görüldüğü üzere bu madde, mebusların başka bir işle uğraşmalarını yasaklıyordu. Bunun üzerine, daha önce bu maddenin değişmesi için, meclise yasa teklifi veren Hüseyin Paşa'nın isteği kabul edilmiş ve yasa mecliste 14 Haziran 1909 (1 Haziran 1325) da görüşülmeye başlandı. Yeni verilen yasa teklifi şu şekildeydi: “Heyet-i Mebusan azalığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat vükelalıkla, mebusluk içtima edebildiği gibi, Meclis-i Mebusan azalığı, mebusluğu muhafaza etmek üzere vükela müsteşarlığını deruhte edebilirler. Mebusandan tayin olunan müsteşarla, el-yevm devairde müstahdem bulunan müsteşarların selahiyet-i kanuniyetlerini tamamiyle haiz olup, reye iştirak etmek üzere Meclis-i Vükela müzakeratında dahi hazır bulunurlar. Vesair memurinden biri mebusluğa intihab olunursa, kabul edip etmemek yed-i ihtiyarındadır. Kabul ettiği halde, memuriyetinden iftisal eder.”³⁸ Verilen bu teklif, mecliste büyük tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Kimisi bu teklife olumlu, kimisi ise olumsuz yaklaşmıştı.³⁹ Bu değişikliğin, İttihatçıların iktidara ortak olması düşüncesiyle yapıldığını çoğu mebus dile getiriyordu.⁴⁰ Aynı gün söz alan Konya mebusu Mustafa Efendi: “Mebusan azalığıyla, bir memuriyetin bir zatın uhdesinde içtima edemeyeceğini, aynı anda iki işin yürütülemeyeceğini, diğer işin ihmal edileceğini” söyleyerek karşı çıkıyordu.⁴¹ Yine Dersim mebusu Lütfi Fikri Bey söz alarak, bu yasa teklifine karşı çıkarak, Avrupa’da görülen bu olayı bizdekiyle kıyaslıyordu. Özellikle İngiltere’den ve Fransa’dan örnekler veriyordu. İngiltere’de böyle bir sistemin olduğunu, ancak bizimki gibi olmadığını, onlardaki ahlak ve adatın değişik olduğunu vurguluyordu. Ayrıca Fransa’da ve İtalya’da, müsteşarların birtakım safhalardan geçtiği ve idari memur olarak görev yaptığını, reisicumhurun iradesiyle atandıklarını ve meclis-i vükelada bulunmadıklarını söyleyerek, müsteşarların bu yolla gayr-i resmi kontrol sağlayacaklarını dile getiriyordu.⁴² Bu yasa teklifine karşı çıkanlardan birisi de Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendiydi. Yorgo Boşo, müsteşarlık meselesinin Avrupa’da olduğu için değil, bazı kişilerin sırf iktidara gelmesi için yasalaştırılmaya çalışıldığını söylüyordu. Böyle bir durumun nazırlarla müsteşarlar arasında bir ihtilafa neden olabileceğini, bir gensoru önerisi olduğunda, nazırın mı müsteşarın mı sorumlu tutulacağını ve ihtilaf olursa nazırın mı yoksa müsteşarın mı istifa edeceğini söyleyerek bunun birçok soruna yol

³⁷ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, İşbankası Yay., İstanbul, 2006, s. 38.

³⁸ MMZC, İ.S. 1, I: 92, C:2, s. 357.

³⁹ Agc., s. 357-367.

⁴⁰ Mehmetefendioğlu, age., s. 70.

⁴¹ Agc., s. 359-361.

⁴² Agc., s. 359-361.

açabileceğini ifade ediyordu. Ayrıca kimin sözünün geçeceğini, her gün aralarında sürtüşmeler olabileceğini ve birbirlerini çekemeyeceklerini söyleyerek, bundan vazgeçilmesi gerektiğini belirtiyordu.⁴³

Yasa teklifine olumlu bakanlar da vardı. İzmir Mebusu Karoli Efendi: "Parlemantarizm olan her yerde meclis ile vükela beraberdir. Çünkü onlarda mebusur ve her vakit meclis ile beraberdir. Kuvve-i İcraiye ile Kuvve-i Teşriiyenin arasında ittihat olduğu sürece o vakit muvafıktır." ⁴⁴ diyerek müsteşarlık meselesine ılımlı bakıyordu. Olaya ılımlı bakanlardan birisi de Tokat mebusu İsmail Paşa'dır. İsmail Paşa: "Bırakın Avrupa'da ne olduğunu biz kendi memleketimizi düşünelim" diyerek şöyle devam ediyordu: "Müsteşar tayin edilmesi farzdan sonra farzdır. Niçin farzdır? Şunun için farzdır: Müsteşar efendilerin zekaları, ilimleri müsellemdir. İdare-i memleket hususu ayrıca bir ilimdir. Memleketin kanununa, devletin ahval ve gamamızı hikmeti tabiiyyesine vakıf olup, icabı takdirinde reçete yazıp, hastayı iyi eden adam demektir. Böyle bir zatı içimizden intihab ederek istikbal için yetiştirmek pek iyidir. İntihab olunmazsa günahdır, vallahi günahdır."⁴⁵

Menteşe Mebusu Halil Bey de müsteşarlık meselesinin gerekliliğinden bahsederek, yapılan eleştirilere karşılık veriyordu. Halil Bey bizim asıl sorunumuzun iyi bir hükümet kuramamak olduğunu söyleyerek, heyet-i vükelanın, meclis içinden seçildiğini dolayısıyla hükümetin parlamentodan çıktığı için hükümetin meclisle beraber çalıştıklarını belirterek, iyi bir hükümet kurulsaydı buna gerek olmayacağını ve hükümetin kontrolü için bunun şart olduğunu dile getiriyordu. "Memleketi metin ve sebatlı bir hükümetle, siyaseti devlet-i metin ve sabit bir yerde cereyan vermek için ben denizce müsteşarların vücuduna lüzum vardır."⁴⁶

Erzurum Mebusu Varteks Efendi ise, bu olayı şöyle değerlendiriyordu: "Hükümetin içinde, bu eskimiş makine içinde yeni kan ve yeni damar bırakalım; bu yeni kan ve damarda milletin itimadını kazanan ve milletten intihab olunan Meclis-i Mebusan'dır. Vükelada Meclis-i Mebusan'dan olacak, o vakit onlar da bu yeni kanı teşkil ederler. Biz her şeyden evvel Hakimiyet-i Milliye'ye bir zaaf gelmemek için bakmalıyız ve her vakit hakimiyet-i milliyenin takviyesine çalışmalıyız. Bu hususta ne kadar tedabir kullanırsak kazanırız... Milletin eskimiş olan kanı içine, yeni bir kan koymak demek olan müsteşarların tayini taraftarıyım"⁴⁷

⁴³ Agc., s. 361-362.

⁴⁴ Agc., s. 362.

⁴⁵ Agc., s. 363.

⁴⁶ Agc., s. 365.

⁴⁷ Agc., s. 365-366.

Aydın Mebusu Sıtkı Efendi de olumlu bakanlardandı ve şöyle diyordu: “Bendeniz itminanı kalp ile tasdik ederim ki müsteşarlıklara bugün şiddetle lüzum vardır.” “Müsteşarlık sıfatı ile mebusluk içtima edebilir.”⁴⁸ Teklif meclise sunulduğunda, olumlu ya da olumsuz birçok görüş dile getirilmişti. Yasa teklifinin onaylanması için önce mecliste, sonra da ayan meclisinde üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi ve padişahın da onaylaması gerekiyordu.⁴⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti bu yasa teklifini meclise kabul ettirebilecek bir çoğunlukta olmasına rağmen bu konuda cemiyetin de kendi içinde bölünmüş olması ve bazılarının bu teklife karşı çıkması cemiyetin işini zorlaştırmıştı.⁵⁰ En sonunda Hama Mebusu Abdulhamid Zehravi, Selanik Mebusu Honeus Efendi ve İpek Mebusu Bedri Bey’in ayrı olarak vermiş oldukları oylama teklifi meclise sunuldu. Ahmet Rıza Bey’in: “Müsteşarlığa lüzum var mı yok mu? Yalnız bu hususu reyinize arz ediyorum. Lütfen reylerinizi istimal buyurun”⁵¹ demesiyle oylamaya geçildi. Yapılan oylama sonucunda 176 kişiden, 104 kişi ‘evet’; 72 kişi ise ‘hayır’ oyu kullanmıştı.⁵² Ahmet Rıza Bey sonucu açıklamadan oturuma son vermişti.⁵³ Ahmet Rıza Bey, bir sonraki oturumda (4 Haziran 1325) açıklamıştı. Sonuç açıklandıktan sonra Gümlüce Mebusu Mehmet Arif Bey söz alarak oylamaya itiraz etti: “Efendim geçen defa reye vazolunan mesele madde-i kanuniye değildir. Ancak müsteşarlığa lüzum olup olmadığı... Bunun için yeniden madde-i kanuniyenin reye vazını teklif ederim”⁵⁴ diyerek sözünü bitirdi. Bunun üzerine mecliste yeniden tartışmalar alevlendi. Hama Mebusu Zehravi Efendi meselenin bitmiş olduğunu, bir daha görüşülemeyeceğini söyleyerek itiraz ediyordu.⁵⁵ Canik Mebusu Mehmet Ali Bey ve Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi oylamanın yeniden yapılmasını istemişlerdi. Ancak meclis reisi Ahmet Rıza Bey buna gerek olmadığını, teklifin kabul edilmediğini söylemesi üzerine oylamayı yeniden isteyenlerin girişimi sonuçsuz kalmıştı.⁵⁶ Sonuç olarak müsteşarlık teklifi Meclis-i Mebusan’da kabul edilmemişti. Kabul edilmemesinde İttihatçıların kendi aralarında yaşamış olduğu bölünmüşlük etkili olmuştu. Eskiler kendilerinin ayaklarını kaydıracağı düşüncesiyle teklif olumlu yaklaşmamışlardı.⁵⁷ Hüseyin Cahit özellikle alınan bu sonuçtan Mahmud Şevket Paşa’yı sorumlu tutmuş, siyasi müsteşarlıklar konusunda

48 Agc., s. 366.

49 Gözübüyük-Kılı, age., s. 38.

50 Ahmad, age., s. 74.

51 Agc., s. 367.

52 Agc., s. 370-371.

53 Mehmetefendioğlu, agm., s. 35.

54 MMZC, İ. S: 1, İ: 95, c: 1, s. 445.

55 Agc., s. 445.

56 Agc., s. 447-448.

57 Yalçın, age., s. 37.

aleyhte bir tutum sergilediğini, gizliden gizliye mebuslarla görüşerek onlara telkinlerde bulunduğunu ve Mahmut Şevket Paşa'nın gizli nüfuzu sayesinde müsteşarlık meselesinin kabul edilmediğini dile getiriyordu.⁵⁸ Ayrıca Dahiliye Nazırı Ferit Paşa'nın da müsteşarlık meselesini tenkid etmesi, bu kararın alınmasında rol oynamıştı. Özellikle o dönem basında; başarısızlığın faturası hükümete kesilmiş, Ferit Paşa ve Nafia Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi aleyhinde yazılar yazılmıştı.⁵⁹ Bu durum her ikisinin de istifasına ortam hazırlamıştı. Ferit Paşa'nın istifa etmesinde İttihatçılar için sarf ettiği söz de etkili olmuştu. Bu olayı Ali Fuat şöyle anlatıyordu: "Odasına gittiğimde yüzünü dönüp: 'Nasıl dün iyi yapmadım mı? Topunun ağzlarına...' diyerek gitti. Aynı sözü arkadaşlarından birine de söyleyip o da Rüesay-ı İttihad'a haber vermiş olduğundan kendisine istifa teklif ettiler. Yerine Meclis-i Mebusan birinci reis vekili Talat Bey'i getirdiler."⁶⁰ Siyasi müsteşarlık meselesinin cemiyetin isteği doğrultusunda sonuçlanmaması, cemiyet ile Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa arasında sıkıntıya yol açmış, Kamil Paşa sadarete getirilmek istenmiş; ancak bunda da görüş birliğine varamamışlardı. Bunun üzerine kendi adamlarını kabineye sokarak, Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevini sürdürmesi yönünde karar almışlardı.⁶¹ Yani İttihatçılar her ne kadar müsteşarlık meselesini kabul etmeseler de iktidara ortak olma isteğinden vazgeçmemişlerdi.⁶² İttihatçıların önde gelen şahsiyetlerinden Cavid Bey Maliye Nazırlığı'na, müsteşarlık meselesine muhalif olan Ferit Paşa'nın yerine de Talat Bey getirilmişti.⁶³ Cavid Bey kabineye giren ilk İttihatçı olmuştu.⁶⁴ İttihatçıların siyasal konumu kabineye iki üyelerinin girmesiyle güçlenmişti.⁶⁵ Müsteşarlık meselesi meclis tarafından üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmemişti. Ama bu durum meselenin kabul edilmemesinden sonra da basında dile getirilmişti. Özellikle İttihatçı görüşleriyle bilinen Hüseyin Cahit, gazetesi Tanin'de bu durumla ve mecliste yaşanan genel durumla ilgili yazılar yazmaya devam etmişti. Hüseyin Cahit, müsteşarlık meselesinin birileri için özellikle de 4-5 kişi istediği için gündeme gelmediğini, eğer böyle bir şey düşünülürse görevimizi tam olarak yapmayacağımızı belirtmiş; aslında bu teklifin iyi muhakeme edilmediği için kabul edilmediğini⁶⁶ söylemişti. Ayrıca müsteşarlık meselesinin içeri-

⁵⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, "10 Yılın Hikayesi", *Yedigün*, Sayı: 165, 6 Mayıs 1936, s.30.

⁵⁹ Kırmızı, age., s. 414.

⁶⁰ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklenim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s.44.

⁶¹ Sancaktar, age., s. 91.

⁶² Mehmetefendioğlu, agm., s. 36.

⁶³ Sancaktar, age., s.91.

⁶⁴ Ahmad, age., s. 75.

⁶⁵ Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Alfa Yay., İstanbul, 2013, s. 259.

⁶⁶ Hüseyin Cahit, "Bir Halet-i Ruhiye", *Tanin*, 3 Haziran 1325 (16 Haziran 1909).

ği ile ilgili de görüşlerini dile getirmişti. “ Müsteşarlık eğer kabul edilmiş olsaydı iki hükümetin asla ortaya çıkmayacağını, tek bir hükümetin olacağını, müsteşarların nazırlarla iktidara gelip, nazırlarla iktidardan düşeceğini özellikle vurgulamış; bu yanlış anlaşılmaların ve şahsi yaşanan sorunların, memleket için bu derece önemli olan bir meselenin kabul edilmemesinde rol oynadığını ve aslında asıl sorunun kontrolsüz idareye alışanların, kontrol altına alınmaya çekinmelerinden kaynaklandığını”⁶⁷ söylemişti. Oylama sonucu İttihatçılarının amacına ulaşamaması, dönemin muhalif basınında endişeyle karşılanmış, o dönemde çıkan bir yazıda “bu sonuçtan dolayı İttihatçılarının meclisi dağıtabileceği” dile getirilmişti.⁶⁸ Bunun üzerine Cavid Bey, “elde edilen sonucun böyle bir şeye neden olmayacağını belirtmiş ve bunu yalanlamıştı”.⁶⁹

SONUÇ

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanında rol oynayan ittihatchılar, ülke yönetiminde söz sahibi olmak istemişti. Ancak genç ve tecrübesiz olmaları, ülke yönetimiyle ilgili belli bir plan ve programa sahip olmamaları bu durumu engellemişti. Bu yüzden belli bir döneme ve tecrübeye sahip olana kadar, hükümet dışında kalmayı düşünmüşlerdi. Ancak yönetimden de tamamen kopmamayı en azından dışarıdan denetleme yoluyla, yönetim üzerinde etkili olmayı istemişlerdi. Ancak bu sefer de bu durum, II. Meşrutiyetten sonra görev yapan hükümetlerle değişik zamanlarda sorunlar yaşamalarına neden olmuştu. Siyasal mücadele, özellikle cemiyet ve hükümet arasında giderek alevlenmiş, sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. İttihat ve Terakki dolaylı da olsa iktidara ortak olmak istemişti. Bu amaçla ülke yönetimine katılma hususunda ilk ciddi faaliyetleri, müsteşarlıklar oluşturma düşüncesi idi. 31 Mart Olayı’ndan sonra bu düşünce artık ciddiyet kazanmış, özellikle II. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde somut adımlar atılmıştı. Ancak bu düşünce merkez-i umumi ve ordu tarafından özellikle, Mahmud Şevket Paşa tarafından pek hoş karşılanmamıştı. Müsteşarlık meselesinde amaç, idarede söz sahibi olacak gençler yetiştirmek ve onlara iktidar tecrübesi kazandırmaktı. Bu amaçla parlamento içinden nezaretlere müsteşarlar tayin edilecekti. Bakanların yanında bir siyasal danışman olarak görev yapmaları düşünülmüştü. Bilgi ve deneyim kazanan bu gençler sayesinde eskilere gerek kalmayacaktı. Ahmet Rıza Bey’in girişimiyle ortaya

⁶⁷ Hüseyin Cahit, “Bir Halet-i ...

⁶⁸ *İkdam*, 7 Haziran 1325, (20 Haziran 1909)

⁶⁹ *Sabah*, 9 Haziran 1325’den akt.; Ahmet Mehmetefendioğlu, “İttihat ve Terakki ve Siyasal Müsteşarlıklar”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 43, s.36.

atılan bu adım, Talat ve Cavid Beylerin, Mahmut Şevket Paşa ile görüşmesi sonucunda daha resmi adımların atılmasına neden olmuştu. Bu mesele sadece mecliste tartışılmamış. Gazetelerde müsteşarlık konusuyla ilgili kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştı. Özellikle İttihatçılara yakın gazeteler, müsteşarlığın gerekliliği üzerine yazılar yazmıştı. Bu tartışmalar eşliğinde, konu İttihatçılara yakın olan II. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde, 18 Mayıs 1325 tarihinde 67. maddenin değişmesi teklifiyle meclise sunulmuştu. Mebusların müsteşar olabilmesi için bu maddenin değişmesi gerekiyordu. Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu isteği kabul edilmiş ve yasa, 1 Haziran 1325'te mecliste görüşülmeye başlanmıştı. Bu yasa ve müsteşarlık konusu mecliste büyük tartışmalara neden olmuştu. Teklife olumlu bakanlar olduğu gibi, olumsuz bakanlar da olmuştu. Yasanın kabul edilmesi için, anayasa gereği meclisin üçte iki çoğunluğu gerekliydi. Yoğun ve sert tartışmaların yaşandığı mecliste, Ahmet Rıza Bey'in oylamaya sunmasıyla konu sonuçlanmış ve çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmemişti. Oylama sonrasındaki günlerde de konu yine gündeme gelmiş ve mecliste sert tartışmalar yaşanmıştı. Bu durum İttihatçılar için bir hayal kırıklığı olmuştu. Özellikle Mahmud Şevket Paşa'nın ve Dahiliye Nazırı Ferit Paşa'nın tutumu bu sonucun alınmasında etkili olmuştu. Bu meselede İttihatçılar bile kendi arasında bölünmüştü. Bu durum sonucu etkilemişti. İttihatçılar müsteşarlık meselesini meclise kabul ettiremeseler de iktidara ortak olmak düşüncesinden vazgeçmemişlerdi. Neticede Cavid Bey Maliye Nazırlığına, Talat Bey ise Dahiliye Nazırlığına getirilmişti. Bu iki kişi kabineye girmesiyle, İttihatçıların siyasi konumu çok daha güçlenmişti. Kabineye bu yolla giren İttihatçılar; 1913 yılına kadar denetleme yoluyla, 1913 yılından sonra (Bâb-ı Ali Baskını ile) ise tam iktidar yoluyla ülke denetimini tamamen ele geçirmişler ve ülke yönetiminde söz sahibi olmuşlardı.

KAYNAKÇA

GAZETELER

- CAHİD, Hüseyin, “Bir Halet-i Ruhiye”, Tanin, 3 Haziran 1325, (16 Haziran 1909).
- CAHİD, Hüseyin, “İki Kuvvet”, Tanin, 21 Mayıs 1325, (3 Haziran 1909).
- CAHİD, Hüseyin, “Müştaşarlık Meselesi”, Tanin, 6 Mayıs 1325, (19 Mayıs 1919).
- CAHİD, Hüseyin, “Şekl-i Hükümet”, Tanin, 16 Mayıs 1325.
- Ebuziyya, “Müştaşarlar Meselesi”, Tasvir-i Efkar, 22 Mayıs 1325, (4 Haziran 1909).
- İkdam, 7 Haziran 1325, (20 Haziran 1909).
- NURİ, Bedii, “Müştaşarlıklar Meselesi”, Tanin, 9 Mayıs 1325. (22 Mayıs 1909).
- NURİ, Bedii, “Şah ve Müşttaşarları”, Tanin, 10 Mayıs 1325.

ZABIT CERİDELERİ

- MMZC, İ. S:1, İ: 78.
- MMZC, İ. S:1, İ: 84.
- MMZC, İ.S. 1, İ: 92, C:2.
- MMZC, İ. S: 1, İ: 95, C: 1.

TELİF ESERLER

- AHMED, Feroz, İttihat ve Terakki, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013
- AKŞİN, Sina, “İttihat ve Terakki”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, İletişim Yayınları, 1985.
- AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitapevi, Ankara, 2014.
- EROĞLU, Nazmi, Fırtınalı Günlerin Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey, Birharf Yayınları, İstanbul, 2006.
- KIRMIZI, Abdülhamid, Avlonyalı Ferit Paşa, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- KİLİ, Suna- Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, İş bankası Yayınları, İstanbul, 2006.
- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, “İttihat ve Terakki ve Siyasi Müşttaşarlıklar”, Toplumsal Tarih, Sayı 43, 1997, Ankara.
- SANCAR, Fatih Mehmet, II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Milli Hâkimiyet Düşüncesinin Gelişmesi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.
- TUNAYA, Tank Zafer, Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- TURFAN, Naim, Jön Türklerin Yükselişi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “10 Yılın Hikâyesi”, Yedigün, Sayı: 165, 6 Mayıs 1936.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar, (Haz: Rauf Mutluay), İş bankası Kültür - Yayınları, İstanbul, 1976.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Talat Paşa”, Yedigün Neşriyatı, 1943.

TEZLER

- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.